

1944, 8. květen. Londýn. — Československo-sovětská dohoda o správě osvobozeného území republiky a o vztazích mezi československými orgány a orgány sovětskými po vstupu Sovětské armády na území Československé republiky.¹

D o h o d a

o poměru mezi československou správou a sovětským vrchním velitelem po vstupu sovětských vojsk na československé území.

VLÁDA REPUBLIKY ČESKOSLOVENSKÉ A VLÁDA SVAZU SOVĚTSKÝCH SOCIALISTICKÝCH REPUBLIK

přejíce si, aby poměr mezi sovětským vrchním velitelem a československou správou na území republiky Československé po vstupu sovětských vojsk na československé území byl upraven v duchu přátelství a spolenectví mezi oběma zeměmi, dohodly se na tomto:

Článek 1.

Jakmile sovětská (spojenecká) vojska vstoupí v důsledku válečných operací na československé území, nejvyšší moc a odpovědnost ve všech věcech vztahujících se na vedení války bude připadati v pásmu válečných operací po dobu potřebnou ku provádění těchto operací vrchnímu veliteli sovětských (spojeneckých) vojsk.

Článek 2.

Bude jmenován československý vládní delegát pro osvobozená území, jehož úkolem bude:²

- a) uspořádati a vésti podle československých zákonů správu na území zbaveném nepříteli;
- b) znovu tam zříditi československou brannou moc;
- c) zajistiti účinnou součinnost československé správy se sovětským (spojeneckým) vrchním velitelem a zejména dávatí místním úřadům příslušné příkazy na základě potřeb a přání sovětského (spojeneckého) vrchního velitele.

¹ 24. února 1944 informoval prezident Beneš sovětského velvyslance Lebeděva o přání československé vlády uzavřít dohodu se Sovětským svazem o uspořádání správy na osvobozeném území Československé republiky po vstupu spojeneckých armád. Buržoazní představitelé londýnské vlády v této době již viděli, že osvobozování republiky započne od východu a měli obavy, aby vstup Sovětské armády na území ČSR neovlivňoval vytváření nové správy na osvobozeném území v lidovém duchu.

Sovětská vláda v duchu československo-sovětské smlouvy z 12. 12. 1943 plně respektovala československou suverenitu. Souhlasila proto později předloženým návrhem čs. vlády o správě osvobozeného území, s výjimkou Benešova požadavku, aby sovětské vojáky podléhali na československém území československé jurisdikci, neboť by to znamenalo značný zásah do suverenity sovětského státu. Dohoda byla potom na přání československé vlády podepsána v Londýně dne 8. května 1945. V jejím konečném znění je jediná změna proti původnímu návrhu. Místo původně navrženého termínu „spojenecká vojska“ je použito „sovětská (spojenecká) vojska“.

² S návrhem na uzavření podobné dohody se čsl. vláda obrátila současně i na vládu USA a Velké Británie. Tyto však odmítly uzavření podobné dohody pod průhlednou záminkou, že to nepřichází zatím v úvahu ze zeměpisných důvodů. Hlavním důvodem však bylo, jak se ukázalo později, že si vlády západních velmocí nechtěly vázat předem ruce a nechtěly také uzavírat dohody na základě rovnosti obou stran. (Blíže viz SÚA Praha, SR-L, zápis z plenární schůze Státní rady dne 9. 5. 1944; AMZV Praha, Depeše došlé a Depeše odeslané; Zd. Fierlinger, Ve službách ČSR, II. díl, str. 246—254.)

Praktickým důsledkem toho, že nedošlo k uzavření obdobné dohody s vládou USA bylo, že když armáda USA obsadila v květnu 1945 západní části Československa, spravovala je zpočátku jako okupované území.

² Viz dokument čís. 35.

Článek 3.

Československého vojska, které bude při vstupu sovětských (spojeneckých) armád na československém území v jejich svazku, bude ihned použito na československém území.³

Článek 4.

Na zajištění styku mezi sovětským (spojeneckým) vrchním velitelem a československým vládním delegátem bude u sovětského (spojeneckého) velitele ustanovena československá vojenská mise.

Článek 5.

V pásmech pod vrchní mocí sovětského (spojeneckého) vrchního velitele budou československé vládní orgány v osvobozeném území ve styku se sovětským (spojeneckým) vrchním velitelem skrze československého vládního delegáta.

Článek 6.

Jakmile některá část osvobozeného území přestane býtí pásmem vlastních válečných operací, československá vláda tam převezme plný výkon veřejné moci a bude poskytovat sovětskému (spojeneckému) vrchnímu veliteli všestrannou spolupráci a pomoc skrze své civilní a vojenské orgány.

Článek 7.

Všechny osoby patřící k sovětským (spojeneckým) vojskům na československém území budou podléhati jurisdikci sovětského (spojeneckého) vrchního velitele. Všechny osoby patřící k československé branné moci budou podléhati československé jurisdikci. Této jurisdikci podléhá rovněž civilní obyvatelstvo na československém území, a to i tehdy, jde-li o trestné činy spáchané proti sovětským (spojeneckým) vojskům, leda že byly spáchány v pásmu válečných operací. Tu spadají pod jurisdikci sovětského (spojeneckého) vrchního velitele. V sporných případech bude věc řešena vzájemnou dohodou mezi sovětským (spojeneckým) vrchním velitelem a československým vládním delegátem.

Článek 8.

O věcech finančních souvisejících se vstupem sovětských (spojeneckých) vojsk na československé území bude ujednána zvláštní dohoda.

³ Současně byl v této době vypracován návrh na budování armády na osvobozeném území, který uveřejňujeme (autora tohoto návrhu se nepodařilo dosud zjistit; O. Janeček v článku *Boj o hegemonii v československém vojsku v SSSR, 1942—1945*, vychází z toho, že návrh vypracovalo moskevské vedení KSČ v létě r. 1944 — viz Příspěvky k dějinám KSČ 2/1964, str. 218 n.):

„I. Území postupně osvobozované musí se stát základem mobilisace všech národních sil do války proti fašistickému nepříteli, a to jak na území osvobozeném, tak i na území nepřitelem obsazeném. V rámci této mobilisace bude vytvořena zejména nová čs. armáda na domácí půdě.

Široká mobilisace do války proti Němcům a jejich pomocníkům odpovídá vůli čs. lidu, který prahne po tom, aby se mohl vypořádat s úhlavními svými nepřáteli a je v soulase s mezinárodními závazky a spojeneckými smlouvami, které uzavřela zákonitá čs. vláda. Osvobozovací boj na celém území republiky položí také nejpevnější základy trvanlivosti republiky.

Hlavním úkolem orgánů suverénní moci československé je proto budovat ozbrojené síly jak na území osvobozeném, tak i na území dočasně obsazeném nepřitelem a umožnit tak lidu československému, aby se mohl plně podílet na vojenské porážce nepřitele, využívaje mimořádně příznivé válečné situace vytvořené tím, že tři hlavní světové velmoci provádějí soustředěnou a současnou ofenzivu proti našim úhlavním nepřátelům.

II. Obecné směrnice o budování armády na domácí půdě platí pro údobí válečné a pro poválečné údobí přechodně až do doby, kdy řádně zvolené Národní shromáždění rozhodne o konečné organizaci a úkolech branných sil.

Hlavním hlediskem při rozhodování, týkajícím se řešení všech problémů s budováním armády na domácí půdě je povinnost uvést do aktivního boje proti nepříteli co největší síly co nejrychleji.

Proto musí být na osvobozeném území vyhlášena okamžitě mobilisace všeho obyvatelstva k válečným úkolům a v rámci této mobilisace urychleně sestaveny, vyzbrojeny, vycvičeny a na frontu odeslány nové vojenské jednotky. Na území obsazeném musí být všemi prostředky, v největším rozsahu organizovány a vyzbrojeny partyzánské oddíly a ozbrojené družiny, které budou součástí nově vytvořené armády na domácí půdě.

Splnění úkolu rychlého vytvoření bojeschopných jednotek na osvobozeném území a jejich včasné zasazení do boje není možné bez změn některých zásad a ustanovení, která platila o organizaci a mobilisaci čs. armády v době předmnichovské. Nepřátelskou okupací a vývojem moderních armád byly zničeny předpoklady, na nichž tyto zásady a ustanovení spočívaly. Neexistují kmenová tělesa, mobilisační plány, výzbroj a výstroj, kádry jsou rozptýleny a oslabeny nepřátelským terorem, pracovním rozmístěním a konečně i zradou a kolaborací. Předválečný výcvik a organizace jsou zkušenostmi této války ve velké míře překonány. Je proto třeba vzhledem ke všem těmto okolnostem řídit se pozměněnými hledisky a zásadami při budování nové armády na domácí půdě. Nejdůležitější a nejpodstatnější z nich jsou tato:

1. Jádrem armády na domácí půdě mají být ti, kdo se již účastnili ozbrojeného boje s nepřítelem na válečných frontách vnějších nebo na domácí frontě.

2. Práva a cti býti členem nově budované armády na domácí půdě budou zbaveni všichni zrádci a kolaboranti.

3. Při sestavování velitelských kádrů nových jednotek je třeba vycházeti výlučně z hlediska potřeb fronty a zájmu vítězného vedení války proti nepřátelům lidu a republiky. Proto mají být zásadně na velitelská místa postaveni lidé demokraticky smýšlející, opravdoví vlastenci, vynikající osobní statečností, věrností národu, schopní snášeti tíhu boje bez kolísání a schopní vésti své jednotky za nejtěžších podmínek do boje proti nepříteli. Proto je třeba, aby vojenské úřady na osvobozeném území si vyžádaly posudků Národních výborů o těch, jimž mají být uděleny velitelské hodnosti a k těmto posudkům přihlížely.

Velitelský kádr armády tvořený na osvobozeném území má sestávat:

1. z důstojníků a poddůstojníků zahraničního vojska,

2. z velitelů partyzánských oddílů a bojových družin všech stupňů, jimž budou uděleny odpovídající vojenské hodnosti,

3. z důstojníků a poddůstojníků čs. armády jmenovaných před Mnichovem, kteří se neposkrvnili spoluprací s nepřítelem nebo zradou,

4. z důstojníků a poddůstojníků tak zvané slovenské armády, pokud se jim dostane patričního osvědčení Národními výbory.

Při jmenování důstojníků má být přihlíženo v první řadě na odborné vojenské znalosti a schopnosti vedle hledisek již výše uvedených. Právo státi se důstojníkem nesmí být omezováno na osoby s minimálně středškolským vzděláním. Při povyšování důstojníků za války a v přechodné době má být zásadně upuštěno od povyšování podle služebního stáří.

Mobilisace se týká všech občanů Čs. republiky. Němci a Maďaři mohou však býti členy nově budované armády jen tehdy, jestliže už před vyhnáním okupantů proti nim bojovali a jsou prokázanými protifašisty.

III. V organizaci, vybavení a výcviku nových vojenských jednotek je třeba řídit se zkušenostmi války a organizačního a taktického vývoje Rudé armády, k níž naše nová armáda bude náležeti na frontě v operačním smyslu. Aby nová čs. armáda byla od samého začátku budována na základech rovnosti Čechů a Slováků a Karpatských Ukrajinců, musí být úzkostlivě dbáno toho, aby při povyšování a obsazování velitelských míst bylo postupováno jedině podle výše uvedených zásad. Dojde-li vlivem okolností ku tvoření jednotek s velikou převahou těch, kdož mluví jedním ze tří slovanských jazyků republiky, je žádoucí, aby při stejné kvalifikaci bylo při obsazování velitelských míst přihlíženo k této okolnosti.

IV. Aby byly rychle odstraněny neblahé vlivy cizácké okupace a propagandy zejména u mladších ročníků a také proto, aby byly vyplněny mezery v politické orientaci zaviněné pětiletou okupací, a konečně, aby velitelům bylo usnadněno provádění vlastenecké a státně politické výchovy a péče o kulturní potřeby podřízených, má být zavedena od počátku výcviku a i na frontě politická a osvětová práce. Tuto práci provádějí osvětoví důstojníci, přímo podřízení veliteli jednotky, k níž jsou přidělení, a to v rozsahu mnohem širším a organizovanějším, než bylo vymezeno organizačním řádem v předmnichovské době. Osvětový důstojník musí organizovati politický a kulturní život své jednotky, dávat mu náplň a pečovat o osobní starosti bojovníků. V souhlase s velitelem činí tak podle instrukcí ústředního osvětového oddělení, které je zřízeno u štábu vrchního velitele a které mu podléhá. Náčelníka tohoto oddělení jmenuje vláda.

V. Provedení mobilisace

Vládní delegace nařídí na osvobozeném území okamžitě po vyhnání Němců a v dohodě se sovětským velitelem mobilisaci všeho obyvatelstva pro válečné úkony. Tuto mobilisaci provedou Národní výbory, jakožto orgány vládní moci. Národní výbory zorganizují ihned národní policii a pořádkovou službu. Národní výbory podle směrnic, vyhlášených vládním delegátem, shromáždí brance k odvodu. Odvedenci budou co nejrychleji soustředěni do výcvikových středisek, které zřídí vládní delegát v souhlase s velitelem vojsk na osvobozeném území. Formování a výcvik jednotek budou zahájeny neprodleně.

VI. Vyhlášky vlády a dekrety

President republiky, vláda či vládní delegát vyhlásí dekrety a nařízeními změny branného zákona, resp. vojenských řádů, pokud jsou v rozporu se zásadami, podle nichž se má budovat nová armáda na domácí půdě." (AÚV KSČ Praha.)

Článek 9.

Tato dohoda vstupuje v platnost ihned po podepsání. Byla sepsána ve dvou vyhotoveních, každé v československém a ruském jazyku.

Obě znění mají stejnou platnost.

Z plné moci vlády
republiky Československé
úřadující ministr zahraničních věcí
státní ministr:

Hubert Ripka, v. r.

Z plné moci vlády
Svazu sovětských socialistických republik
mimořádný a zplnomocněný velvyslanec
SSSR u vlády republiky Československé:

V. Lebeděv, v. r.

Úřední věstník československý, čís. 9/1944. — Též *Za svobodu českého a slovenského národa*, Praha 1956, str. 298—301.⁴ Též „Československo-sovětské vztahy v době Velké vlastenecké války 1941—1945“, Praha 1960, dok. čís. 87.

[21]

1944, 15. květen. Moskva. — Programový článek Klementa Gottwalda o prvních revolučních opatřeních na osvobozeném území republiky.

O některých opatřeních na osvobozeném území republiky

Rudá armáda stanula na východní hranici Československa a v dohledné době vstoupí na půdu naší vlasti, aby ji pomohla vysvobodit z cizácké poroby. Ohlašuje to maršál Sovětského svazu J. V. Stalin ve svém rozkazu z 1. máje 1944¹ a my všichni víme, že Stalinovo slovo se nerozchází s činem. Sovětsko-československá úmluva pro případ vstupu sovětských vojsk na území Československa, podepsaná dne 8. května 1944,² řeší formálně a právně poměr mezi Rudou armádou a československými státními orgány na podkladě respektování plné státní suverenity Československa. Nyní stojí před námi praktická otázka, jak chceme a jak budeme tuto státní suverenitu Československa na osvobozeném území republiky uplatňovat, nebo přesněji řečeno, jaké první kroky máme a musíme učinit, aby tato suverenita byla uplatněna ve správném směru. K tomu chci nadhodit několik myšlenek.

I

Především nesmíme ani na okamžik zapomenout, že vstupem Rudé armády — a po jejím boku také československého vojska — na půdu naší vlasti osvobozování našeho území teprve započne, že se toto osvobozování bude dít postupně, při čemž válečná fronta bude probíhat přímo územím Československa. Čili národně osvobozenecký zápas půjde dál a nebude pro naše země forem skutečné války, jaké dosud přímo neznaly.

Za takových okolností bude hlavním úkolem vlády, Národní fronty a všeho našeho lidu doma, aby bylo co nejvíce stupňováno naše vlastní válečné úsilí, aby byly zasazeny všechny

⁴ V témže sborníku dokumentů je na str. 304—306 otištěn článek ilegálního Rudého Práva z května 1944 „Nový mezník na cestě vztahů mezi SSSR a ČSR“, hodnotící čs.-sovětskou dohodu z hlediska domácího odboje.

¹ Jedná se o rozkaz Nejvyššího velitele čís. 70 z 1. května 1944 (publikován v díle J. V. Stalin, *O Velké vlastenecké válce Sovětského svazu*, str. 108. Pro domácí odboj bylo významné, že tento rozkaz vyšel též ve zkráceném znění v ilegálním Rudém právu z května 1944.)

² Viz dokument čís. 20.